

Literatuurgeschiedenis INTERVIEW

Met twee prinsessen in het decor presenteerde de Nederlandse Taalunie gisteren haar koninginnestuk: de eerste delen van een nieuwe *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur*. Toevallig zijn dat het eerste en het laatste deel van het gigantische project. Wat blijkt? De hedendaagse literatuur wordt steeds middeleeuwer. Marc Reynebeau

Onduidelijke grenzen van onze literatuur

ELKE generatie lijkt behoefte te hebben aan een grote synthese van de literatuurgeschiedenis. Die functie vervulde het befaamde, geregeld herwerkte *Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde* van Gerard Knувelder uit de jaren vijftig. De opvolger van dit inmiddels zeer achterhaalde vierluik moet de achtdeelige *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur* worden. Gisteren verschenen daarvan de eerste delen, *Stemmen op schrift* van de Utrechtse hoogleraar Frits van Oostrom, over de vroegste Nederlandse literatuur, en *Altijd weer die vogels die nesten beginnen* van diens Leuvense collega Hugo Brems, over de periode 1945-2005.

— *Knувelder schreef in zijn eentje, nu is daar een heel team voor nodig. Is dat een gevolg van de doorgedreven specialisering?*

Frits van Oostrom: „Dat heeft ook te maken met de wetenschappelijke vooruitgang. De exacte wetenschap is dat probleem al voorbij. Geen enkele arts is nog met heel de mens bezig, alleen nog met het linkerneusgat. Wij zitten misschien nog op het breukvlak. We willen toch nog alles weten, maar eigenlijk lukt dat niet meer. Maar bij Knувelder zie je ook duidelijk dat hij werk van anderen verwerkt. Hij deed niet meer dan een synthese maken van wat

al was geschreven. Je moet hem dus ook wat relativeren; hij was de grote samenvatter.”

Hugo Brems: „Naarmate je dichtert bij je eigen specialisme komt, kun je meer je eigen manier van lezen of van verbanden leggen benadrukken. Omdat ik tot nu toe vooral over poëzie heb geschreven, heb ik me moeten bekwalen in het schrijven over proza. Over poëzie schrijf je zoals een tuinier in een rots-tuintje, die ziet hoe elk plantje zijn eigen kleur en zijn eigen plaats heeft. Als je over proza schrijft, ben je veeleer als een landschapsarchitect bezig. Dat is een andere manier van kijken.”

— *Houdt ook de periode waarover je schrijft een verschillende manier van schrijven in?*

Brems: „Vergeleken met de Middeleeuwen is de dichtheid aan literatuur nu veel groter. Er is veel meer geschreven. Ik vermeld wel de belangrijke auteurs en een groot pak half belangrijke, maar ik wilde niet zomaar een naslagwerk schrijven. Dit is geen geschiedenis van auteurs, zelfs niet van werken, wel van hoe de literatuur intern en extern functioneert. Literatuur is een systeem waarin ieder element een functie van het andere is. De stijl of de structuur van een boek, de manier van uitgeven, hoe het functioneert in de samenleving, dat haakt allemaal in elkaar.”

Van Oostrom: „Voor mij gold dat in cultuurhistorische zin. Want het is gemakkelijk gezegd: Hendrik van Veldeke was onze eerste dichter. Het zal wel, iemand moet de eerste zijn. Maar men leek ook in zijn eigen tijd te denken dat hij een pionier was. Een auteur, met een oeuvre, dat was een echte, belangrijke door-

braak, die paste in de culturele opbloei van toen. Ik trek dan ook een parallel met de email-bewerkers of de goudsmiden van die tijd. Het grote verschil is natuurlijk dat schrijven over de Middeleeuwen vanop een enorme afstand gebeurt. Mocht Veldeke een modern auteur zijn, dan zou ik in zijn biografie gaan

speuren of bijvoorbeeld zijn broer een goudsmid was en ik zou het nog weten ook. Dat kan je voor de Middeleeuwen natuurlijk vergeten.”

— *De eerste dichter, goed, maar waar begint de Nederlandse literatuur eigenlijk? Ze lijkt altijd weer opnieuw te beginnen: het oudste bewaard gebleven oud-Nederlands, het eerste boek, de eerste auteur, het eerste oeuvre...*

Van Oostrom: „Daar heb je gelijk in. Ik vind het prettig om te laten zien: deze Galbert van Brugge is de eerste schrijver, dit is het eerste geïllustreerde boek, dit is het eerste compleet bewaarde boek... Het is zoals Hui-zinga in zijn *Herfstij der Middeleeuwen* schrijft: 'Het is meestal de oorsprong van het nieuwe wat onze geest in het verleden zoekt.'”

— *Moet een literatuurhistoricus zich op de vlakte houden bij het uitspreken van kwaliteitsoordelen?*

Brems: „Dit project leent er zich niet toe om te schrijven dat je auteur A geweldig vindt en auteur B helemaal niet. Dan is wat je schrijft binnen de kortste keren verouderd. De waardeoordelen in het boek zijn in principe niet van mij, maar die van het moment. Het gaat om de receptie, hoe lezers en critici erover oordeelden. Dat was een principiële kwestie bij het op-

zetten van deze literatuurgeschiedenis. Maar natuurlijk spreekt uit de selectie wel een zekere waardering. En af en toe denk je...”

— *Het mag toch eens gezegd zijn.*

Brems: „Ja (lacht).”

Van Oostrom: „In het uitspreken van een waardering ben ik hier verder gegaan dan wat ik vroeger deed. Maar het is bijna altijd positief. Dat zegt iets over mij; ik ben veeleer geneigd om de verdiensten te zien. Al had ik er een zeker satanisch genoegen in om toch één auteur als breke-been af te serveren. Maar iemand anders had al laten zien dat hij toch wel heel slechte verzen schreef.

Mediëvisten zijn missionarissen. Ze zijn altijd wat bang dat hun vak zal verdwijnen. Mijn boek heet niet voor niets *Stemmen op schrift*, afgekort S-O-S. Als niet af en toe iemand het voor die teksten opneemt, zakken ze helemaal weg. Misschien doe ik dat te veel. Misschien zal iemand als Herman Pleij, die veel huiveriger staat tegenover waardeoordelen, vinden dat het wat minder had gemogen. Tegenover modernisten hebben wij, mediëvisten, toch altijd de neiging om te zeggen: bij ons zijn er ook hele mooie teksten, hoor!”

— *Of u dat wil of niet, boeken zoals deze leggen de canon vast.*

IETS NA 1250

Diederic van Assenede:
Floris ende Blancefloer

ROND 1260

Penninc en Pieter Vostaert:
de roman van Walewein

ROND 1260

Willem 'die Madocke
maecte'
Van den vos Reynaerde

2DE HELFT 13DE EEUW

Jacob van Maerlant
*Alexanders geesten,
Historie van Troyen, Der
naturen bloeme,
Rijmbijbel, Spiegel
Historiael*

ROND 1300

Anoniem:
Beatrijs

Hugo Brems (links) en Frits van Oostrom: iedere generatie heeft behoefte aan een nieuwe literatuurgeschiedenis. © Merlijn Doomernik

1948

Hella Haasse debuteert met *Oeroeg*.

1952

De eerste aflevering van Annie M.G. Schmidts *Jip en Janneke* verschijnt in *Het Parool*.

1953

Louis Paul Boon publiceert *De Kapellekensbaan*.

1953

Luceberts dichtbundel *Van de afgrond en de luchtmens* verschijnt.

1958

Publicatie van W.F. Hermans' *De donkere kamer van Damocles*.

Ze zeggen: dit zijn de teksten die het waard zijn om over te schrijven.

Brems: „Dat is er zeker een effect van.”

Van Oostrom: „Voor mij lag die canon al vast: Hadewijch, de *Reynaert*... en ik zag niet in waarom ik daartegen in zou gaan. Dat zou alleen dwarsigheid om het dwarse zijn. Die auteurs bekleden die positie niet voor niets. Ik begrijp wel dat de Vlaamse beweging destijds extra affectie had voor de *Reynaert* om redenen die toen actueel waren, maar het is er niet minder subliem om. Ik hoefde dus weinig meer te doen dan de canon oppoetsen. Al plaatste ik er wel nog teksten naast die niet zo'n prominente positie hebben, maar toch heel boeiend zijn.”

Brems: „Voor de periode na de Tweede Wereldoorlog ligt de canon veel minder vast: Mulisch, Hermans, Reve, Claus, Boon en dan heb je het wel gehad. En die zijn inderdaad niet toevallig geanoniseerd, maar omdat opeenvolgende generaties ze telkens weer goed vinden.”

Van Oostrom: „Interpretatie is ook al een erbewijs. Ik hanteerde een categorisering: teksten die maar even worden genoemd, een vrij grote midden-categorie van teksten waar ik een of twee bladzijden aan wijd en dan een groep waarover ik breed uithaal. Bij die toppers zitten geen verrassingen. Je verneemt misschien wat meer over Beatrijs van Nazareth, maar zij was geen ontdekking van mij.”

Brems: „Ik begon hieraan door lijstjes te maken van alle auteurs van enig belang, elk met een quotering – en vervolgens heb ik die lijstjes nooit meer bekeken.”

– U behandelt de Nederlandse literatuur als één geheel, maar in de jongste periode lijken de literaturen in Vlaanderen en Nederland zich apart te ontwikkelen.

Brems: „Dat is grotendeels zo. Het hangt ervan af op welk abstractieniveau je schrijft. Als het gaat over de overgang van realisme naar romantiek kun je beide perfect samen behandelen, al klopt de chronologie niet helemaal. Maar zodra je beschrijft hoe literatuur feitelijk functioneert – langs welke kanalen, in welke tijdschriften, hoe ze ontvangen wordt – heb je soms deels, soms totaal afzonderlijke literaturen. Als dat zo is, moet je dat zo beschrijven. Je moet niet doen alsof dat een en dezelfde, homogene literatuur is.”

– Heeft het zin om te stellen dat de middeleeuwse literatuur

vooral 'Vlaams' is?

Van Oostrom: „Zeker. Gelukgewenst daarmee. De Vlaamse literatuurhistoricus pater Stracke vond indertijd zelfs dat alleen Vlamingen over de Middelnederlandse literatuur konden schrijven – en de zeventiende eeuw gaf hij dan weer weg. Maar de middeleeuwers zouden natuurlijk wel het verschil hebben gemaakt tussen Vlaamse en Brabantse literatuur. Opmerkelijk is dat je de ridderroman en de *Reynaert* echt Vlaams kunt noemen, terwijl de mystiek veel meer in de Brabantse hoek zit. Ik denk dat dit komt doordat de Brabantse literatuur dicht bij de Duitse ligt, die ook veel mystieker is.”

– In de Middeleeuwen zit u wel vaak op onzeker terrein: er is zoveel wat u niet zeker weet. Er bestaat zelfs amper tekst: 66 megabyte, meer niet.

Van Oostrom: „Na dertig jaar in het vak ben ik daar zeer aan gewend. Bij het schrijven van mijn boek over Jacob van Maerlant heb ik me, geloof ik, nooit afgevraagd hoe hij eruitzag. Het heeft geen zin om daarover na te denken. Dat is het verschil met de historische roman. Ik kan me niet voorstellen dat Hella Haasse, die net aan de andere kant van de grens met de fictie zit, een roman zou schrijven over de dichter van de *Reynaert*, en hem geen fysieke contouren zou geven.”

– Over Hadewijch worden onderzoekers toch gewaarschuwd dat het „niet zo gezond” is om te veel te speculeren.

Van Oostrom: „Ik heb me nu voor het eerst maandenlang met Hadewijch beziggehouden en ik kreeg het gevoel dat zij zo'n schimmige figuur lijkt omdat ze, anders dan Maerlant, zich wel degelijk enigszins in de obscuriteit bevond.”

– Omdat ze die opzocht, uit angst voor de censuur.

Van Oostrom: „Ik ben niet de eerste die dat suggereert, maar ik zet het wat zwaarder aan. Misschien iets té zwaar. Ik deed dat mee onder invloed van de Amerikaanse feministische theologie en literatuurgeschiedenis. Als man is het even wennen aan de heftigheid daarvan, maar ze brengen treffende observaties over de miskening van het dissidente. Een literatuurhistoricus als de jezuïet Jozef Van Mierlo zat zo dicht bij het hart van de moederkerk dat die repressie hem veel minder opviel.

Een literatuurhistoricus zoekt geen verklaringen. Hoe zou je

Vestdijk 'verklaren'? Maar over middeleeuwse auteurs kun je je wel afvragen hoe het komt dat ze er zijn, in omstandigheden die zo weinig bevorderlijk waren voor de literatuur. Of je kunt nadenken over het belang van het balanceren op de taalgrens: dat heeft iets heel positiefs, zoals Veldeke bewijst. Het allervroegste Nederlandse schrift vind je niet in Gent of Dordrecht, maar aan de grenzen.”

– Het schrijven van zo'n synthese levert dus nieuwe inzichten op?

Van Oostrom: „Absoluut, omdat je alles in een groter verband ziet. Over Jacob van Maerlant zie ik nu dingen die ik niet had opgemerkt toen ik alleen met hem bezig was voor *Maerlants wereld*. Hij heeft een weg gewezen, en zo werd hij ook gezien in zijn eigen tijd. Hij heeft aangetoond dat je serieuze inhoud op rijm aangenaam kan brengen. In de Franse literatuur bestond daarover een vrij polemische discussie. Men vond verzen leugens; waarheid moest je in proza zoeken. In de Nederlandse literatuur is die discussie afwezig en dat komt, denk ik, doordat Maerlant liet zien dat verzen geen leugens hoefden te zijn.

Ik heb ook geconstateerd dat er betrekkelijk weinig heiligenlevens in het Middelnederlands zijn geschreven, terwijl er zoveel in het Latijn bestonden. Daaruit leid ik af dat de Kerk eerst weinig zag in de mogelijkheden van dit nieuwe medium. In dat ruimere verband zie je niet alleen beter wat er is, maar ook wat er niet is.”

Brems: „Ik stelde plots vast dat ik telkens weer over hetzelfde moest schrijven. Zo zie je hoe een lijn zich ontwikkelt, zoals de telkens terugkerende discussies, met steeds wisselende argumenten, over de invloed van de media of de concentratie van de uitgeverijen, over de Noord-Zuidrelatie, of over de relatie tussen 'lezersvriendelijke' en 'hermetische' poëzie.”

– Bent u eruit wat iets tot literatuur maakt? Licht dat in de esthetische intentie van een tekst?

Brems: „Niet voor de moderne periode. Sommige soorten teksten worden op een bepaald moment tot de literatuur gerekend en worden er even later weer uitgestoten. In de jaren 1965-1975 wilde men geen romans meer, maar 'teksten' of reportages. Dat hele genre tussen journalistiek en verhalend proza werd plots literatuur. Ik moest dat beschrijven, en niet zelf oordelen of dat wel litera-

tuur was. Die vraag stelt zich nu weer, met de discussies over lectuur versus 'echte' literatuur, over podiumpoëzie, over hypes als het autobiografisch proza.

Daar zit een golfbeweging in. Eerst rekt de literatuur haar grenzen op en neemt ze allerlei nieuwigheden op, waarna ze de grenzen weer sluit. Door vreemde elementen op te nemen, houdt de literatuur zichzelf vitaal, anders verstart ze.

Toch is de literatuur altijd een redelijk conservatief medium gebleven. De ontwikkelingen in de plastische kunsten zijn veel verstrekkender dan in de literatuur. Daar duikt wel af en toe iets verrassends op, maar tien jaar later valt alles weer in de plooi – en schrijft iedereen weer gewoon gedichten en romans.”

Van Oostrom: „Zodra de Nederlandse literatuur echt is 'begonnen', is het betrekkelijk vanzelfsprekend dat die teksten tot het literaire domein behoren. Zelfs die heiligenlevens op rijm hebben, naast alle stichting, toch ook een heel sterke esthetische en zelfs amuserende functie. In het vervolg op dit boek, over de late Middeleeuwen, krijg ik het moeilijker. Dan zijn er niet alleen veel meer teksten, er zijn veel meer types tekst, zoals medische of juridische. Ik zal die ook behandelen; dat is onder mediëvisten zeer gebruikelijk. Maar ik zal wel het onderscheid maken.”

– In 1993 heerste een verhitte discussie rond het literaire deel van Antwerpen Culturele Hoofdstad. De filosofen die daarover gingen, zagen literatuur niet als een apart genre, maar als een onderdeel van een breed, internationaal cultureel discours. Zagen ze dat in de Middeleeuwen niet net zo?

Van Oostrom: „Ja, maar met dit verschil dat zij dat niet als 'literatuur' zouden hebben omschreven.”

Brems: „Daar ging de discussie net over. De 'echte' schrijvers kwamen daartegen in het verweer omdat ze dat geen literatuur vonden.”

– Vandaag staan veel meer media open voor de literatuur. Ook dat lijkt een terugkeer naar de Middeleeuwen, toen het boek weinig meer leek dan een bijproduct van een vooral orale cultuur.

Van Oostrom: „Zo voel ik dat ook aan: de open tekstcultuur, de relativisering van het boek als enige drager van de literatuur. Het internet doet mij sterk denken aan de orale cultuur.”

Brems: „Er bestaat inderdaad niet alleen een toegenomen in-

breng van het orale, maar ook tot een veel vrijere, niet meer aan één medium gebonden omgang met literatuur. De grenzen tussen literatuur en amusement vervagen. Op sommige internetsites loopt dat allemaal door elkaar.”

Van Oostrom: „En zonder copyright!”

Brems: „Of het geven van meningen over literatuur. Vroeger gebeurde dat in de officiële literaire kritiek of aan een koffietafel tussen mensen die allemaal hetzelfde boek hadden gelezen. In een publieke ruimte als het internet kan nu om het even wie aan dat gesprek deelnemen.”

– De orale cultuur lijkt veel democratischer dan de boekcultuur, die toch pas in de vorige eeuw toegankelijk werd dankzij de alfabetisering.

Brems: „Zeker. De anti-autoritaire periode, ook in de literatuur, wordt snel geassocieerd met de jaren 1960. Deels is dat terecht. Wat nu gebeurt, oogt niet zo revolutionair als toen. Het gebeurt sluipend, maar het is wel veel slopender voor de autoriteit van 'de' schrijver, 'de' criticus of 'de' literatuurhistoricus. Op die weblogs kan iedereen zijn mening geven en daar is elke mening evenveel waard.”

– Is dat een bron van zorg?

Brems: „Nee. Wat nu gebeurt, is dat de literatuur haar autonomie verliest. Dat gebeurde vroeger ook, maar toen stond ze in dienst van ethische of andere buitenliteraire doelstellingen. Maar onder invloed van de commercie, de media en de nieuwe communicatiemiddelen wordt de literatuur, als een apart systeem met eigen wetten en normen, opgelost. Ik doe daar niet zorgelijk over. Het hedendaagse leespubliek stelt zich daar geen vragen bij; de literatuur is wat ze nu is. Ik vind dat goed.”

Van Oostrom: „Mijn boek heet 'SOS', omdat ik niet gerust ben in het vak dat zich met die literatuur bezighoudt. Dat heeft het de afgelopen jaren heel goed gehad, maar ik maak me zorgen over de toekomst, vooral als ik zie hoe het is gesteld met de filologie in de opleidingen neerlandistiek in Nederland. Vakken als oud-Nederlands en oud-Germaans staan onder druk. De universiteiten vragen zich af: wat is dat voor prikkebeengedoe, wat moeten we daarmee? Ik hoop dat ik het vak met dit boek weer op een podium kan plaatsen, zodat de idee kan groeien: dit is prachtig, het kost bijna niets, waarom zouden we er niet mee doorgaan?”

DE AUTEURS

Hugo Brems (1944) is hoogleraar Nederlandse Letterkunde aan de KU Leuven. Hij is ook actief als criticus, essayist en bloemlezer. Voor 'De dichter is een koe' (1991) kreeg hij de Staatsprijs voor essay.

Frits van Oostrom (1953) specialiseerde zich in de medio-neerlandistiek en is nu 'universiteitshoogleraar' aan de universiteit van Utrecht. Voor 'Maerlants wereld' (1996) kreeg hij de Ako-prijs.

1963

Ivo Michiels publiceert *Het boek alfa*.

1966

Gerard Reve wordt voor de rechtbank gedaagd omdat hij in *Nader tot U* God als een ezel ten tonele voert.

1968

Black Venus, de eerste roman uit de *Gangreen-cyclus* van Jef Geeraerts, veroorzaakt ophef in Vlaanderen.

1974

Thea Beckman krijgt de Gouden Griffel voor *Kruistocht in spijkerbroek*.

1978

A.F.Th. debuteert onder het pseudoniem Patrizio Canaponi met de verhalenbundel *Een gondel in de Herengracht*.